Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 03. 2021, sen. zn. 29 ICdo 50/2019, ECLI:CZ:NS:2021:29.ICDO.50.2019.1

Číslo: 9/2022

Právní věta:

Právní jednání, jímž dlužník uzavře zástavní smlouvu ke svému závodu, není jen proto právním jednáním, které vede k úpadku dlužníka.

„Přiměřenou protihodnotou“ ve smyslu ustanovení § 241 odst. 5 písm. a) insolvenčního zákona se rozumí protihodnota majetkové povahy poskytnutá dlužníku.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 31.03.2021

Spisová značka: 29 ICdo 50/2019

Číslo rozhodnutí: 9

Číslo sešitu: 1

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Hromadná věc (o. z.), Incidenční spory (žaloba odpůrčí), Zástavní právo (o. z.)

Předpisy: § 241 IZ
§ 3 IZ

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Dotčená rozhodnutí:

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 4. 2014, sen. zn. 29 ICdo 14/2012, uveřejněný pod číslem 113/2014 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 12. 2015, sen. zn. 29 ICdo 48/2013, uveřejněný pod číslem 106/2016 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2020, sen. zn. 29 ICdo 98/2018, uveřejněný pod číslem 110/2020 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 8. 2013, sp. zn. 21 Cdo 2041/2012, uveřejněný pod číslem 18/2014 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. 7. 2003, sp. zn. 21 Cdo 296/2003, uveřejněný pod číslem 64/2004 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2014, sen. zn. 29 ICdo 13/2012

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. 3. 2019, sen. zn. 29 ICdo 99/2017

Sbírkový text rozhodnutí:

Nejvyšší soud k dovolání žalovaného zrušil rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 22. 11. 2018 a věc vrátil tomuto soudu k dalšímu řízení.

I. Dosavadní průběh řízení

1. Rozsudkem ze dne 10. 5. 2018, č. j. 42 ICm 4552/2017-85, Krajský soud v Českých Budějovicích (dále jen „insolvenční soud“):

> [1] Určil, že právní jednání dlužníka (S. s. r. o.) – uzavření zástavní smlouvy k závodu dlužníka dne 15. 9. 2016 (dále též jen „zástavní smlouva“) – je vůči věřitelům přihlášeným do insolvenčního řízení vedeného u insolvenčního soudu pod označenou spisovou značkou neúčinné (bod I. výroku).
>
> [2] Určil, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení (bod II. výroku).
>
> [3] Uložil žalovanému zaplatit státu do 3 dnů od právní moci rozhodnutí na soudním poplatku částku 2 000 Kč (bod III. výroku).

2. Insolvenční soud – vycházeje z ustanovení § 3 odst. 1, § 235 odst. 1 a § 241 zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenčního zákona), a dále z ustanovení § 502 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen „o. z.“) – dospěl po provedeném dokazování k následujícím závěrům:

3. Žalobce prokázal splnění podmínek dle ustanovení § 241 odst. 1 a 4 insolvenčního zákona, kdežto žalovaný neprokázal, že šlo o výjimku dle § 241a odst. 5 písm. a) insolvenčního zákona.

4. V intencích § 241 odst. 1 insolvenčního zákona má insolvenční soud za to, že zástavní smlouva žalovaného jednoznačně zvýhodnila před ostatními nezajištěnými věřiteli.

5. V době uzavření zástavní smlouvy měl dlužník více věřitelů (minimálně 9) a závazky vůči nim (v souhrnné výši minimálně 12 miliónů Kč) nebyl schopen splnit, neboť je neplnil po dobu delší než 3 měsíce. Domněnku úpadku dlužníka dle § 3 odst. 2 písm. b) insolvenčního zákona pak nevyvrací tvrzení žalovaného, že dlužník v rozhodném období disponoval majetkem, který by při případném zpeněžení při výkonu rozhodnutí nebo exekuci postačoval k uhrazení závazků.

6. V době uzavření zástavní smlouvy již mezi účastníky existoval úvěrový vztah [na základě smlouvy o úvěru ze dne 6. 9. 2012 (dále též jen „úvěrová smlouva“) a jejích dodatků], takže byla splněna i podmínka dle ustanovení § 241 odst. 3 písm. d) insolvenčního zákona, když jediným benefitem dodatku č. 19 (v němž se smluvní strany mimo jiné zavázaly, že uzavřou zástavní smlouvu) bylo prodloužení splatnosti úvěru. K námitce, že zástavní smlouvou došlo jen ke změně (způsobu) zajištění, insolvenční soud uzavírá, že i záměna institutů zajištění je u nového zajištění novým (originálním) způsobem dozajištění již existujícího závazku.

7. Je splněna i podmínka dle ustanovení § 241 odst. 4 insolvenčního zákona, když dlužník uzavřel s žalovaným zástavní smlouvu v době kratší 1 roku před zahájením insolvenčního řízení.

8. K ustanovení § 241 odst. 5 písm. a/ insolvenčního zákona insolvenční soud uvádí, že dlužník neobdržel od žalovaného dostatečné protiplnění za zřízení zástavního práva. Přiměřeným protiplněním není poskytnutí úvěru podle úvěrové smlouvy společnosti S. T. s. r. o. (dále jen „společnost ST"), neboť z toho neměl dlužník prospěch. Přiměřeným protiplněním není ani tvrzené poskytnutí bankovní záruky. Provedeným dokazováním bylo zjištěno, že bankovní záruka byla vystavena před uzavřením úvěrové smlouvy (24. 1. 2012), takže nešlo o protiplnění za uzavření zástavní smlouvy a žalovaný přes poučení dle ustanovení § 118a odst. 1 a 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále též jen „o. s. ř."), nenabídl soudu tvrzení a důkazy, které by potvrzovaly provázanost bankovní záruky s úvěrovou smlouvou. Plnění z bankovní záruky bylo nadto poskytnuto až po několika měsících od zřízení zajištění (12. 12. 2016 a 15. 3. 2017).

9. Ve světle judikatorních závěrů není přiměřeným protiplněním ani prodloužení splatnosti úvěru; nejde o ekvivalent, ze které mohou být uspokojeni jiní věřitelé dlužníka.

10. K odvolání žalovaného Vrchní soud v Praze rozsudkem ze dne 22. 11. 2018:

> [1] Potvrdil rozsudek insolvenčního soudu (první výrok).
>
> [2] Určil, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů odvolacího řízení (druhý výrok).

11. Odvolací soud – vycházeje z ustanovení § 3, § 239 a § 241 insolvenčního zákona a z ustanovení § 118a odst. 1 a 3 o. s. ř. – dospěl po přezkoumání napadeného rozhodnutí k následujícím závěrům:

12. Žaloba byla podána k tomu aktivně věcně legitimovanou osobou v zákonem určené lhůtě a žalovaný je ve sporu pasivně věcně legitimován (§ 239 odst. 1 a 3, § 241 odst. 4 insolvenčního zákona).

13. Odvolací soud má za správný závěr insolvenčního soudu o potřebě posoudit neúčinnost zástavní smlouvy dle ustanovení § 241 insolvenčního zákona. K tomu s poukazem na závěry rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 29. 4. 2014, sp. zn. 29 ICdo 14/2012 [jde o rozsudek uveřejněný pod číslem 113/2014 Sb. rozh. obč. (dále jen „R 113/2014"), který je (stejně jako další rozhodnutí Nejvyššího soudu zmíněná níže) dostupný i na webových stránkách Nejvyššího soudu], zdůrazňuje nezbytnost zjištění, že se v důsledku označeného „právního úkonu" dostane žalovanému (odvolací soud v této pasáži opakovaně nesprávně hovoří o „žalobci") na úkor ostatních věřitelů vyššího uspokojení, než jaké by mu jinak náleželo v konkursu, že dlužník učinil „právní úkon" v době, kdy byl v úpadku, nebo že tento „právní úkon" k dlužníkovu úpadku vedl, že „právní úkon" byl učiněn ve prospěch žalovaného (osoby, která není osobou blízkou dlužníku, ani osobou, která s dlužníkem tvoří koncern) v době 1 roku před zahájením insolvenčního řízení, a že dlužník tímto „právním úkonem" poskytl svůj majetek k zajištění již existujícího závazku, aniž by šlo o vznik zajištění v důsledku změn vnitřního obsahu zastavené věci hromadné, a neobdržel za zřízení zajištění současně přiměřenou protihodnotu.

14. Závěr insolvenčního soudu, že ke dni uzavření zástavní smlouvy (15. 9. 2016) byla ve smyslu ustanovení § 241 odst. 2 insolvenčního zákona splněna podmínka, že dlužník byl v úpadku ve formě platební neschopnosti, neboť tvrzení žalovaného o majetkové dostatečnosti dlužníka nebylo způsobilé vyvrátit domněnku platební neschopnosti dlužníka dle § 3 odst. 2 písm. b/ insolvenčního zákona, odvolací soud bez dalšího nesdílí se zřetelem k závěrům plynoucím např. z usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. 12. 2013, sen. zn. 29 NSČR 113/2013 (jde o usnesení uveřejněné pod číslem

45/2014 Sb. rozh. obč.), nebo z usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 12. 2014, sen. zn. 29 NSČR 119/2014, a k absenci poučení dle § 118a odst. 1 a 3 o. s. ř. Míní však, že takový postup nebyl potřebný neboť lze uzavřít, že úkon dlužníka k jeho úpadku přinejmenším vedl.

15. Sjednáním zástavního práva k závodu totiž (s přihlédnutím k definici závodu v § 502 o. z.) měly být z veškerého majetku dlužníka přednostně uspokojeny (zcela či částečně) výhradně pohledávky žalovaného. Sám žalovaný v řízení (i v podaném odvolání) poukazoval na to, že s ohledem na soupis majetku náležejícího do majetkových podstat dlužníka a jeho spoludlužníků představuje hodnota majetku tvořícího předmět zajištění dle zástavní smlouvy jen zlomek hodnoty jeho pohledávky za dlužníkem. Ostatní zjištěné pohledávky vůči dlužníku by tedy zůstaly neuspokojeny. Proto ani nebylo potřebné doplňovat dokazování znaleckým posudkem k ekonomické situaci dlužníka ke dni uzavření zástavní smlouvy nebo výslechem jednatele dlužníka.

16. Žalovaný se též mýlí, má-li za to, že insolvenční soud měl ve smyslu ustanovení § 86 insolvenčního zákona v této věci sám z úřední povinnosti provádět dokazování ke zjištění dlužníkova úpadku; předmětné ustanovení se totiž v incidenčních sporech neuplatní (§ 160 odst. 3 insolvenčního zákona); jde o sporná řízení, v nichž se prosazuje zásada projednací (§ 120 o. s. ř.).

17. S námitkou, že zřízení zástavního práva k závodu bylo (jen) změnou vnitřního obsahu zastavené věci hromadné, se insolvenční soud vypořádal a odvolací soud souhlasí s jeho závěrem, že vzniklo nové dozajištění již existujícího závazku.

18. K poukazu žalovaného na ustanovení § 241 odst. 5 písm. b) insolvenčního zákona odkazuje odvolací soud na judikaturu Nejvyššího soudu představovanou např. R 113/2014, konkrétně na ty závěry, jež se týkají odlišnosti skutkových podstat uvedených v § 241 odst. 5 insolvenčního zákona pod písmeny a) a b). Pro posouzení, zda zástavní smlouvy jsou zvýhodňujícími právními úkony, je tak nevýznamné, zda šlo o právní úkony učiněné za podmínek obvyklých v obchodním styku a zda byly splněny další podmínky určené v ustanovení § 241 odst. 5 písm. b) insolvenčního zákona; podstatné je pouze to, zda za zřízení zajištění závazku dlužník současně obdržel přiměřenou protihodnotu (srov. též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2014, sen. zn. 29 ICdo 13/2012).

19. Odvolací soud nesouhlasí ani s názorem žalovaného, že dlužník obdržel na podkladě zástavní smlouvy přiměřenou protihodnotu. Uzavření zástavní smlouvy bezprostředně předcházelo snížení výše poskytnutého úvěru a v souvislosti s uzavřením zástavní smlouvy již dlužník sám žádné další prostředky formou úvěru nečerpal. Není významné, že tak činila společnost ST nebo společnost S. A. s. r. o. (dále jen „společnost SA“), byť šlo o dlužníkovy spoludlužníky. Jen to, že dlužník byl oprávněn nadále čerpat sjednaný úvěr, a že byla prodloužena splatnost dříve sjednaných úvěrů o cca 5 měsíců, nelze považovat za poskytnutí přiměřené protihodnoty (k tomu obdobně srov. např. R 113/2014 nebo rozsudek Nejvyššího soudu sen. zn. 29 ICdo 13/2012).

20. Odvolací soud přitakává insolvenčnímu soudu i potud, že poskytnutím přiměřené protihodnoty není ani plnění z bankovní záruky. Z listin týkajících se vyplacených bankovních záruk nevyplývá, že by byly realizovány na podkladě úvěrové smlouvy. I kdyby tomu tak bylo, šlo by o závazek (z bankovní záruky) založený již úvěrovou smlouvou, nikoli zástavní smlouvou (jako profit z ní).

21. Není přitom namístě vycházet z usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 24. 9. 2018, „č. j.“ (správně sen. zn.) 104 VSPH 617/2018. V uvedeném rozhodnutí sice Vrchní soud v Praze posuzoval neúčinnost téže zástavní smlouvy, leč vůči jinému dlužníku (společnosti SA); jiné byly okolnosti úpadku společnosti SA a do určité míry byly odlišné i otázky poskytnutí protihodnoty.

II.
Dovolání a vyjádření k němu

22. Proti rozsudku odvolacího soudu podal žalovaný dovolání, jehož přípustnost vymezuje ve smyslu ustanovení § 237 o. s. ř. argumentem, že napadené rozhodnutí závisí na vyřešení právních otázek, které „mají být dovolacím soudem vyřešeny jinak“ a na vyřešení právních otázek, při jejichž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu, konkrétně otázek:

[1] Lze posoudit předmětnou zástavní smlouvu jako neúčinný právní úkon?

[2] Nacházel se dlužník v době uzavření zástavní smlouvy v úpadku?

23. Dovolatel namítá, že napadené rozhodnutí spočívá na nesprávném právním posouzení věci (dovolací důvod dle § 241a odst. 1 o. s. ř.) a požaduje, aby Nejvyšší soud napadené rozhodnutí změnil v tom duchu, že se žaloba zamítá, nebo aby zrušil rozhodnutí soudů obou stupňů a věc vrátil insolvenčnímu soudu k dalšímu řízení.

24. V mezích uplatněného dovolacího důvodu pak dovolatel argumentuje k položeným otázkám následovně:

K otázce č. 1 (K právnímu jednání, které vedlo k úpadku dlužníka).

25. Dovolatel namítá, že soud mu neumožnil vyvrátit domněnku dlužníkova úpadku, když (potud) neprovedl jím navržené důkazy a postupoval v rozporu s ustanovením § 86 insolvenčního zákona. Závěr odvolacího soudu, že již sjednáním zástavní smlouvy byly naplněny důvody pro závěr o úpadku dlužníka, má dovolatel za formalistický a zjednodušující, dovolávaje se závěrů R 45/2014. Míní, že k rozhodnému datu nebyl dlužník objektivně neschopen plnit své závazky, k čemuž odkazuje na usnesení Nejvyššího soudu sen. zn. 29 NSČR 119/2014.

K otázce č. 2 (K přiměřené protihodnotě).

26. Dovolatel nesouhlasí se závěrem, že za přiměřené protiplnění ve smyslu § 241 odst. 5 písm. a/ insolvenčního zákona nelze považovat ani poskytnutí úvěru spoludlužníkům dlužníka, ani vyplacení bankovních záruk ve prospěch dlužníka. K tomu poukazuje i na to, že solidární závazek spoludlužníků z úvěrové smlouvy byl reakcí na projekt přeměny dlužníka (rozdělením, sloučením), v jehož důsledku došlo k přechodu části dlužníkova jmění na společnost SA a společnost ST. Oprávnění čerpat další části „úvěrové linky“ (nad rámec bankovních záruk) přitom měl i dlužník; že tak neučinil, nemůže jít k tíži dovolatele.

27. Odvolacímu soudu dovolatel dále vytýká, že ignoroval možné splnění výjimky dle § 241 odst. 5 písm. b) insolvenčního zákona.

28. K bankovní záruce pak dovolatel uvádí, že ji vystavil 24. 10. 2012 (nikoli 24. 1. 2012 jak uvádí soud) a že její poskytnutí bylo v souladu s článkem II. odst. písm. c) úvěrové smlouvy, ve znění dodatku č. 15 a následujících.

29. Dovolatel rovněž míní, že protiplněním bylo i prodloužení splatnosti úvěrů (jež má výrazně pozitivní vliv na cash-flow úvěrovaného subjektu); namítá též, že nešlo o zřízení nového zajištění, nýbrž o vnitřní změnu druhu zajištěného majetku, dovolávaje se potud ustanovení § 241 odst. 3 písm. d) insolvenčního zákona. To, že bylo sjednáno zajištění k závodu místo položkového seznamu zajišťovaných věcí, nemůže (dle dovolatele) nic změnit na povaze zajištění.

30. Žalobce ve vyjádření navrhuje dovolání odmítnout, maje za to, že otázka č. 1 je otázkou skutkovou, nikoli právní, a že v řešení otázky č. 2 je napadené rozhodnutí souladné s judikaturou Nejvyššího soudu představovanou rozsudkem sen. zn. 29 ICdo 13/2012, včetně toho, že prodloužení splatnosti úvěru není odpovídajícím protiplněním.

III.
Přípustnost dovolání

31. Rozhodné znění občanského soudního řádu pro dovolací řízení (v aktuálním znění) se podává z bodu 2. článku II, části první zákona č. 296/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

32. Dovolání, které nesměřuje proti žádnému z usnesení vypočtených v § 238a o. s. ř., je přípustné podle § 237 o. s. ř., když pro daný případ neplatí žádné z omezení přípustnosti dovolání vypočtených v § 238 o. s. ř. a v posouzení dovoláním předestřených právních otázek jde o věc dovolacím soudem zčásti neřešenou.

IV.
Důvodnost dovolání

33. Vady řízení, k nimž Nejvyšší soud u přípustného dovolání přihlíží z úřední povinnosti (§ 242 odst. 3 o. s. ř.), nejsou dovoláním namítány a ze spisu se nepodávají, Nejvyšší soud se proto – v hranicích právních otázek vymezených dovoláním – zabýval tím, zda je dán dovolací důvod uplatněný dovolatelem, tedy správností právního posouzení věci odvolacím soudem.

34. Právní posouzení věci je obecně nesprávné, jestliže odvolací soud posoudil věc podle právní normy, jež na zjištěný skutkový stav nedopadá, nebo právní normu, sice správně určenou, nesprávně vyložil, případně ji na daný skutkový stav nesprávně aplikoval.

35. Skutkový stav věci, jak byl zjištěn soudy nižších stupňů, dovoláním nebyl (ani nemohl být) zpochybněn a Nejvyšší soud z něj při dalších úvahách vychází.

36. Pro právní posouzení věci jsou rozhodná následující skutková zjištění (jak z nich vyšly oba soudy):

37. Žalovaný uzavřel dne 6. 9. 2012 s dlužníkem smlouvu o úvěru a dalších bankovních službách poskytovaných formou víceúčelové linky až do částky 59 700 000 Kč, na základě které se žalovaný zavázal poskytovat dlužníku úvěry a jiné finanční služby (včetně bankovních záruk). Úvěrová smlouva byla následně doplněna 19 dodatky, jimiž se převážně měnila výše a splatnost úvěru.

38. Poté, co na základě projektu rozdělení došlo k odštěpení dvou částí jmění dlužníka a k jejich přechodu na společnost SA a na společnost ST, uzavřeli žalovaný, dlužník, společnost SA a společnost ST dodatek č. 15 k úvěrové smlouvě, jímž společnost SA a společnost ST přistoupila podle § 1892 o. z. k dluhům dlužníka z uvěrové smlouvy.

39. Žalovaný, dlužník, společnost SA a společnost ST se následně dne 30. 8. 2016 dohodli dodatkem č. 19 úvěrové smlouvy na snížení maximální výše úvěrové linky na částku 90 miliónů Kč, na stanovení splatnosti úvěru do 31. 1. 2017 a na tom, že do 15. 9. 2016 zřídí zástavní právo k závodům všech 3 úvěrových (spolu)dlužníků.

40. Smlouvou o zřízení zástavního práva k závodům, uzavřenou mezi žalovaným (jako zástavním věřitelem) a úvěrovými (spolu)dlužníky coby zástavci ve formě notářského zápisu dne 15. 9. 2016, zřídil dlužník ve prospěch žalovaného zástavní právo ke svému závodu k zajištění dluhů z úvěrové smlouvy. Zástavní právo k závodu dlužníka bylo téhož dne zapsáno do Rejstříku zástav. V té době již žalovaný měl zřízeno k zajištění dluhů z úvěrové smlouvy zástavní právo k pohledávkám dlužníka, zástavní právo k movitým věcem – zásobám dlužníka a zástavní právo k nemovitým věcem ve vlastnictví dlužníka; dlužník mu rovněž vystavil zajišťovací bianco směnku.

41. Usnesením (vyhláškou) ze dne 24. 2. 2017 (zveřejněným v insolvenčním rejstříku téhož dne), oznámil insolvenční soud zahájení insolvenčního řízení na majetek dlužníka.

42. Usnesením ze dne 26. 5. 2017 insolvenční soud (mimo jiné) zjistil úpadek dlužníka.

43. Pro další úvahy Nejvyššího soudu jsou rozhodná následující ustanovení insolvenčního zákona:

§ 3
Úpadek

(1) Dlužník je v úpadku, jestliže má

a/ více věřitelů a

b/ peněžité závazky po dobu delší 30 dnů po lhůtě splatnosti a

c/ tyto závazky není schopen plnit (dále jen „platební neschopnost“).

(2) Má se za to, že dlužník není schopen plnit své peněžité závazky, jestliže

a/ zastavil platby podstatné části svých peněžitých závazků, nebo

b/ je neplní po dobu delší 3 měsíců po lhůtě splatnosti, nebo

c/ není možné dosáhnout uspokojení některé ze splatných peněžitých pohledávek vůči dlužníku výkonem rozhodnutí nebo exekucí, nebo

d/ nesplnil povinnost předložit seznamy uvedené v § 104 odst. 1, kterou mu uložil insolvenční soud.

(3) Dlužník, který je právnickou osobou nebo fyzickou osobou – podnikatelem, je v úpadku i tehdy, je-li předlužen. O předlužení jde tehdy, má-li dlužník více věřitelů a souhrn jeho závazků převyšuje hodnotu jeho majetku. Při stanovení hodnoty dlužníkova majetku se přihlíží také k další správě jeho majetku, případně k dalšímu provozování jeho podniku, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládat, že dlužník bude moci ve správě majetku nebo v provozu podniku pokračovat.

(…)

§ 241
Neúčinnost zvýhodňujících právních úkonů

(1) Zvýhodňujícím právním úkonem se rozumí právní úkon, v jehož důsledku se některému věřiteli dostane na úkor ostatních věřitelů vyššího uspokojení, než jaké by mu jinak náleželo v konkursu.

(2) Zvýhodňujícím právním úkonem se rozumí pouze právní úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo právní úkon, který vedl k dlužníkovu úpadku. Má se za to, že zvýhodňující právní úkon učiněný ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, je úkonem, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku.

(3) Zvýhodňujícími právními úkony jsou zejména úkony, kterými dlužník

a/ splnil dluh dříve, než se stal splatným,

b/ dohodl změnu nebo nahrazení závazku ve svůj neprospěch,

c/ prominul svému dlužníku splnění dluhu nebo jinak dohodl anebo umožnil zánik či nesplnění svého práva,

d/ poskytl svůj majetek k zajištění již existujícího závazku, ledaže jde o vznik zajištění v důsledku změn vnitřního obsahu zastavené věci hromadné.

(4) Zvýhodňujícímu právnímu úkonu lze odporovat, byl-li učiněn v posledních 3 letech před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, anebo v době 1 roku před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch jiné osoby.

(5) Zvýhodňujícím právním úkonem není

a/ zřízení zajištění závazku dlužníka, obdržel-li za ně dlužník současně přiměřenou protihodnotu,

b/ právní úkon učiněný za podmínek obvyklých v obchodním styku, na základě kterého dlužník obdržel přiměřené protiplnění nebo jiný přiměřený majetkový prospěch, a to za předpokladu, že nešlo o úkon učiněný ve prospěch osoby dlužníkovi blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, a že osoba, v jejíž prospěch byl úkon učiněn, nemohla ani při náležité pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku, nebo že by tento úkon mohl vést k úpadku dlužníka,

c/ právní úkon, který dlužník učinil za trvání moratoria nebo po zahájení insolvenčního řízení za podmínek stanovených tímto zákonem.

44. Ve výše uvedené podobě, pro věc rozhodné, platila ustanovení § 3 odst. 1 až 3 a § 241 insolvenčního zákona již v době uzavření zástavní smlouvy (15. 9. 2016). Ustanovení § 3 odst. 1 a 2 a § 241 insolvenčního zákona později změn nedoznala a ustanovení § 3 odst. 3 insolvenčního zákona doznalo změn jen potud, že se s účinností od 1. 7. 2017, po novele insolvenčního zákona provedené zákonem č. 64/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, posunulo ve struktuře § 3 insolvenčního zákona do odstavce 4.

45. Úvodem Nejvyšší soud poznamenává, že 1. 1. 2014 se stal účinným zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jenž pojem „právní úkon“ dle § 34 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění účinném do 31. 12. 2013, nahradil pojmem „právní jednání“ (srov. § 545 a násl. o. z.). V tomto duchu (jako s „právním jednáním“) je nutno v době od 1. 1. 2014 terminologicky pracovat i s pojmem „právní úkon“ obsaženým v § 241 insolvenčního zákona.

46. Ve shora ustaveném právním rámci činí Nejvyšší soud k dovolatelem položeným otázkám následující závěry.

K otázce č. 1 (K úpadku dlužníka).

47. Judikatura Nejvyššího soudu je ustálena v závěru, že podle úpravy obsažené v insolvenčním zákoně lze určit (při splnění dalších předpokladů) i neúčinnost zástavní smlouvy (srov. R 113/2014 nebo rozsudek Nejvyššího soudu sen. zn. 29 ICdo 13/2012). Tímto způsobem se Nejvyšší soud (pro insolvenční poměry) vymezil odlišně oproti závěrům, jež při výkladu obecné úpravy odporovatelnosti (představované tehdy ustanovením § 42a obč. zák.) podal Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 27. 8. 2013, sp. zn. 21 Cdo 2041/2012, uveřejněném pod číslem 18/2014 Sb. rozh. obč. (dále jen „R

18/2014“).

48. V těch případech, v nichž dlužník zástavní smlouvou poskytl svůj majetek (zástavu) k zajištění svého již existujícího závazku (aniž by šlo o vznik zajištění v důsledku změn vnitřního obsahu zastavené věci hromadné), jde o právní jednání uvedené (v rámci demonstrativního výčtu zvýhodňujících právních jednání obsaženého v § 241 odst. 3 insolvenčního zákona) v § 241 odst. 3 písm. d/ insolvenčního zákona (srov. opět R 113/2014).

49. Jelikož zvýhodňujícím právním jednáním se ve smyslu ustanovení § 241 odst. 2 věty první insolvenčního zákona rozumí pouze právní jednání, které dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo právní jednání, které vedlo k dlužníkovu úpadku, a nešlo o případ, kdy by se uplatnila (měla uplatnit) vyvratitelná domněnka dlužníkova úpadku dle ustanovení § 241 odst. 2 věty druhé insolvenčního zákona, soudy se správně zabývaly tím, zda zástavní smlouva byla právním jednáním, které dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo právním jednáním, které vedlo k dlužníkovu úpadku. Závěr insolvenčního soudu, že šlo o právní jednání, které dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, vycházející z toho, že byla prokázána domněnka úpadku dlužníka dle § 3 odst. 2 písm. b) insolvenčního zákona, odvolací soud nesdílel, dovodil však, že předmětné právní jednání k úpadku dlužníka přinejmenším vedlo, když sjednáním zástavního práva k závodu měly být z veškerého majetku dlužníka přednostně uspokojeny (zcela či částečně) výhradně pohledávky žalovaného (srov. reprodukce odstavce 15. napadeného rozhodnutí v odstavcích 14. a 15. výše). Tento závěr zjevně neobstojí.

50. Zástavní právo má v první řadě funkci zajišťovací; zabezpečuje pohledávku zástavního věřitele již od okamžiku svého vzniku, vede (motivuje) dlužníka k tomu, aby pohledávku zástavního věřitele dobrovolně splnil, a zástavnímu věřiteli poskytuje jistotu, že se bude moci uspokojit ze zástavy, nebude-li jeho pohledávka řádně a včas splněna. Nebyla-li pohledávka zástavního věřitele řádně a včas splněna, uplatní se uhrazovací funkce zástavního práva; zástavní věřitel je oprávněn uspokojit se ze zástavy, aniž by musel spoléhat na to, že se domůže úhrady své pohledávky z majetku dlužníka. Srov. shodně např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 11. 2005, sp. zn. 29 Odo 396/2003, uveřejněný pod číslem 31/2007 Sb. rozh. obč., nebo opět R 18/2014.

51. Zástavní právo je dále právem subsidiárním a akcesorickým. Subsidiarita zástavního práva vyjadřuje, že jde o podpůrný zdroj uspokojení pohledávky zástavního věřitele, který se uplatní jen tehdy, jestliže pohledávka nebyla dlužníkem dobrovolně splněna a ani nezanikla jiným způsobem. Akcesorickým je zástavní právo zejména proto, že vzniká pouze tehdy, vznikla-li platně také pohledávka, k jejímuž zajištění má sloužit; shodně srov. též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. 7. 2003, sp. zn. 21 Cdo 296/2003, uveřejněný pod číslem 64/2004 Sb. rozh. obč.

52. Závěr, že samotná zástavní smlouva není odporovatelným právním úkonem, formuloval Nejvyšší soud v R 18/2014 při zohlednění rozdílu mezi zajišťovací a uhrazovací funkcí zástavního práva a při respektu k subsidiaritě a akcesoritě zástavního práva především na základě argumentu, že vznik zástavního práva na základě písemné smlouvy uzavřené mezi dlužníkem a zástavním věřitelem nemá sám o sobě za následek zmenšení majetku dlužníka, neboť dlužník zůstává i po vzniku zástavního práva nositelem vlastnického nebo jiného práva k zástavě, která proto z jeho majetku neuchází. Odlišné pojetí, jež se prosazuje na poli práva insolvenčního [že samotná zástavní smlouva je (může být) odporovatelným právním jednáním], nemá původ v popření platnosti teze, že „vznik zástavního práva na základě písemné smlouvy uzavřené mezi dlužníkem a zástavním věřitelem nemá sám o sobě za následek zmenšení majetku dlužníka“, nýbrž v tom, že odpůrčí žaloba podle insolvenčního zákona sleduje i jiné cíle než odpůrčí žaloba podle občanského zákoníku. Neúčinným (a napadnutelným odpůrčí žalobou podle ustanovení § 239 insolvenčního zákona) je i právní jednání popsané v ustanovení § 241 odst. 3 písm. d) insolvenčního zákona, aniž by dosavadní majetek dlužníka (zástava) fakticky opustil majetkovou podstatu dlužníka. Účelem této právní úpravy je i v tomto případě

„navrátit“ zástavu do majetkové podstaty dlužníka v tom smyslu, že z výtěžku zpeněžení zástavy nebude uspokojen přednostně (popřípadě, vzhledem k výši výtěžku zpeněžení, uspokojen výlučně) věřitel, jenž uplatnil právo na uspokojení ze zajištění; srov. opět R 113/2014 nebo též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 12. 2015, sen. zn. 29 ICdo 48/2013, uveřejněný pod číslem 106/2016 Sb. rozh. obč.

53. Jestliže vznik zástavního práva na základě písemné zástavní smlouvy uzavřené mezi dlužníkem a zástavním věřitelem nemá sám o sobě za následek zmenšení majetku dlužníka, pak logicky nemůže jít o právní jednání, které vedlo k dlužníkovu úpadku, bez zřetele k tomu, že zástavou byl dlužníkův závod. Jinak řečeno, právní jednání, jímž dlužník uzavře zástavní smlouvu ke svému závodu, není jen proto právním jednáním, které vede k úpadku dlužníka. Tento závěr je plně v souladu se subsidiaritou zástavního práva, jež se projevuje tím, že jde o podpůrný zdroj uspokojení pohledávky zástavního věřitele, který se uplatní jen tehdy, jestliže pohledávka nebyla dlužníkem dobrovolně splněna a ani nezanikla jiným způsobem (srov. odstavec 51. výše). Právní posouzení věci odvolacím soudem tudíž potud správné není.

K otázce č. 2 (K přiměřené protihodnotě).

54. K dovolatelově námitce, že zřízení zástavního práva k závodu bylo pouhou změnou vnitřního obsahu dříve zastavených věcí hromadných (srov. § 241 odst. 3 písm. d) insolvenčního zákona), Nejvyšší soud uvádí, že v dané věci nebylo ve skutkové rovině sporu o tom, že před vznikem zástavního práva k závodu dlužníka (coby věci hromadné) měl žalovaný zřízeno k zajištění dluhů z úvěrové smlouvy zástavní právo k pohledávkám dlužníka, zástavní právo k movitým věcem – zásobám dlužníka a zástavní právo k nemovitým věcem ve vlastnictví dlužníka; dlužník mu rovněž vystavil zajišťovací bianco směnku (srov. odstavec 40. výše). Zajišťovací směnka z žalovaného nikdy nečinila zajištěného věřitele ve smyslu ustanovení § 2 písm. g) insolvenčního zákona, natož věřitele zástavního, takže ve vztahu k ní nelze argumentovat změnou vnitřního obsahu „zastavené“ věci. Pohledávky dlužníka, movité věci dlužníka ani nemovité věci dlužníka pak nejsou věcmi hromadnými a neexistuje žádný rozumný důvod, pro který by zástavní právo zřízené k závodu dlužníka předmětnou zástavní smlouvou mělo být považováno za změnu vnitřního obsahu dříve zastavených věcí. Dovolání tudíž potud není důvodné.

55. K dovolatelově výtce, že odvolací soud ignoroval možné splnění výjimky dle § 241 odst. 5 písm. b) insolvenčního zákona (srov. reprodukce dovolání v odstavci 27. výše), Nejvyšší soud uvádí, že ustanovení § 241 odst. 5 písm. a/ a b/ insolvenčního zákona upravuje dvě skupiny právních jednání dlužníka, která nejsou zvýhodňujícími právními úkony; jednak právní jednání, jimiž dlužník zřídil zajištění svého závazku, obdržel-li za ně současně přiměřenou protihodnotu (písmeno a/), jednak právní jednání učiněná za podmínek obvyklých v obchodnímu styku, na základě kterých dlužník obdržel přiměřené protiplnění nebo jiný přiměřený majetkový prospěch, a to za předpokladu, že nešlo o úkony učiněné ve prospěch osoby dlužníkovi blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, a že osoba, v jejíž prospěch byly úkony učiněny, nemohla ani při náležité pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku, nebo že by tyto úkony mohly vést k úpadku dlužníka (písmeno b/). Z takového rozlišení je zjevné, že pro posouzení, zda konkrétní právní jednání je právním jednáním zvýhodňujícím, nelze právní jednání, jímž je zřízeno zajištění závazku dlužníka (§ 241 odst. 5 písm. a) insolvenčního zákona), poměřovat kritérii, jež insolvenční zákon stanoví pro jiná zvýhodňující právní jednání v § 241 odst. 5 písm. b/ insolvenčního zákona.

56. Pro posouzení, zda zástavní smlouva je zvýhodňujícím právním jednáním, je tak nevýznamné, zda šlo o právní jednání učiněné za podmínek obvyklých v obchodním styku a zda byly splněny další podmínky určené v ustanovení § 241 odst. 5 písm. b) insolvenčního zákona; podstatné je pouze to, zda za zřízení zajištění závazku dlužník současně obdržel přiměřenou protihodnotu (srov. opět R 113/2014 a rozsudek Nejvyššího soudu sen. zn. 29 ICdo 13/2012). Dovolání proto ani potud není

důvodné.

57. K námitkám vznášeným dovolatelem k otázce (ne)přiměřené protihodnoty ve smyslu ustanovení § 241 odst. 5 písm. a/ insolvenčního zákona (srov. reprodukce dovolání v odstavcích 26. a 29. výše) Nejvyšší soud především uvádí, že jakkoli nelze terminologicky zaměňovat pojmy „přiměřená protihodnota“ (§ 241 odst. 5 písm. a) insolvenčního zákona) a „přiměřené protiplnění“ (§ 240 a § § 241 odst. 5 písm. b) insolvenčního zákona) nebo „jiný přiměřený majetkový prospěch“ (§ 241 odst. 5 písm. b) insolvenčního zákona), i při interpretaci pojmu „přiměřená protihodnota“ lze vyjít z toho, jak Nejvyšší soud vyložil „protiplnění dle § 240 insolvenčního zákona“ v rozsudku ze dne 31. března 2020, sen. zn. 29 ICdo 98/2018, uveřejněném pod číslem 110/2020 Sb. rozh. obč. V něm uzavřel, že takové „protiplnění“ musí být majetkové povahy, reálné a přiměřeně ekvivalentní; nemůže mít jinou, např. nemajetkovou, povahu nebo podobu, kterou nelze nijak zpeněžit anebo využít k uspokojení věřitelů.

58. Také „přiměřenou protihodnotou“ se rozumí (vzhledem k tomu, že ustanovení § 241 insolvenčního zákona slouží k ochraně majetkových zájmů věřitelů dlužníka před právním jednáním, jímž dlužník majetkově zvýhodňuje jen některé z nich) protihodnota majetkové povahy poskytnutá dlužníku. K tomu Nejvyšší soud již v rozsudku sen. zn. 29 ICdo 13/2012 ozřejmil, že za takovou (přiměřenou) protihodnotu nelze považovat „prolongaci“ splátek (sporným právním jednáním zajištěné) pohledávky, ani „nevyužití“ sankcí spojených s porušením povinnosti dlužníka k úhradě této pohledávky, nebo „nevymáhání“ zajišťovací směnky, s tím, že to platí i pro „umožnění“ dalšího provozu společnosti (dlužníka). V popsaném rozsahu napadené rozhodnutí těmto závěrům odpovídá.

59. Pro účely posouzení, zda „přiměřenou protihodnotou“ je (může být) možnost (dalšího) čerpání úvěru dlužníkem (lhostejno, že tuto možnost měly až do částky 90 miliónů Kč též společnosti SA a ST coby dlužníkovi spoludlužníci z úvěrové smlouvy na základě dodatku č. 15, které jedině využily možnost čerpat úvěr po uzavření dodatku č. 19), je určující přesné pojmenování úvěrového vztahu v době uzavření (a účinnosti) zástavní smlouvy. Ujednání úvěrové smlouvy o „úvěrové lince“ je typově ujednáním o možnosti dlužníka čerpat opakovaně (při současném postupném splácení) krátkodobý provozní bankovní úvěr až do výše schváleného úvěrového rámce. Je bankou poskytován pro průběžné (opakované) financování oběžného majetku podniku. Princip takového úvěru (revolvingového úvěru) je založen na sjednání úvěrového limitu a jeho účelovém čerpání. V těch případech, kdy dodatky k úvěrové smlouvě mění v čase výši úvěrového rámce [v předmětném případě činil úvěrový rámec původně částku 59 700 000 Kč, přičemž posledním dodatkem (dodatkem č. 19) již šlo o „snížení“ na částku 90 milionů Kč], je pro určení, zda dlužník zástavní smlouvou zajistil svůj již existující závazek (§ 241 odst. 3 písm. d) insolvenčního zákona), nebo (též) svůj závazek budoucí (a v jakém rozsahu), podstatné postavit po skutkové stránce najisto rozsah čerpání úvěru a míry jeho splacení před sjednáním dodatku č. 19. Na základě dosavadních skutkových zjištění (a odtud formulovaných skutkových závěrů) soudů nižších stupňů však úsudek, jenž by v rovině právní dovoloval postavit najisto, že zástavní smlouva zajišťovala pouze již existující závazek dlužníka, zatím nelze přijmout.

60. Nejvyšší soud tudíž uzavírá, že ač shledal některé dovolací námitky neopodstatněnými, nesprávnost řešení otázky č. 1 odvolacím soudem a neúplnost skutkových podkladů pro odpověď na otázku (nezbytnou pro zkoumání „přiměřenosti protihodnoty“), zda a v jakém rozsahu zástavní smlouva zajišťovala již existující závazek dlužníka, činí dovolání ve výsledku opodstatněným. Nejvyšší soud proto, aniž nařizoval jednání (§ 243a odst. 1 věta první o. s. ř.), napadené rozhodnutí zrušil (včetně závislých výroků o nákladech řízení) a věc vrátil odvolacímu soudu k dalšímu řízení (§ 243e odst. 1 a 2 o. s. ř.).